

Україна чи Росія: яка держава є фашистською?

І.Р. Вітик

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Університет економіки та права «КРОК»

У статті йдеться про феномен фашизму як політичну течію та його негативний практичний вплив на історію людства.

Ключові слова: фашизм, Росія, фашистська ідеологія, нацизм, політична ідеологія, міжнародний акт, конституція, законодавство.

В статье говорится о феномене фашизма как политическом течении и его негативном практическом влиянии на историю человечества.

Ключевые слова: фашизм, Россия, фашистская идеология, нацизм, политическая идеология, международный акт, конституция, законодательство.

The article is about the phenomenon of fascism as a political trend and its negative impact on the practice of human history.

Keywords: fascism, Russia, fascist ideology, Nazism, political ideology, international act, the constitution, laws.

Постановка проблеми

У сучасній юриспруденції важко знайти інші правові терміни, значення яких було б настільки невизначеним, як терміни «фашизм», «фашистська ідеологія», «фашистська символіка» тощо. На сьогодні термін «фашизм» часто використовується різними політичними діячами та політичними силами з метою навішування ярликів своїм опонентам. Останнім часом засоби масової інформації Російської Федерації, не вдаючись до подробиць, твердять, що в Україні панує «фашизм», до влади прийшла «фашистська хунта» тощо.

Причиною цього є відсутність правового визначення вказаних термінів у міжнародно-правових актах, хоча фашизм і його ідеологію було засуджено відповідним рішенням Нюрнберзького трибуналу ще в 1946 році. Згідно з цим рішенням було проведено дефашизацію, денацифікацію, демілітаризацію та демократизацію Німеччини.

Відсутній термін «фашизм» і в чинному законодавстві України.

Найбільш загальним науковим визначенням фашизму є таке: «Фашизм – це найбільш реакційна диктатура представників фінансово-мілітаристського клану» [1, с. 34].

Нині ярлики «фашист», «фашизм», «пропагандист фашистської ідеології» різні політики намагаються навісити окремим особам, політичним діячам, партіям, організаціям, у результаті чого ці слова втрачають конкретне значення. На практиці це часто проявляється стосовно тих політичних партій і їхніх лідерів, які увійшли в політичний і правовий конфлікт із владою тієї чи іншої держави.

На думку вчених, що досліджують феномен фашизму, цей термін є базисним, у якому висвітлюються політичні, онтологічні, гносеологічні та етичні сторони людського співжиття.

Якщо звернутися до міжнародно-правових актів з цього приводу, то слід зазначити, що ані універсальні, ані регіональні міжнародні договори не використовують термін «фашизм» і пов'язані з ним дефініції. Лише деякі акти Генеральної Асамблеї ООН, які згідно зі Статутом ООН не мають юридично обов'язкової сили, використовують його, не розкриваючи змісту. Серед них, наприклад, резолюції A/RES/36/162 від 16 грудня 1981 р., A/RES/38/99 від 16 грудня 1983 р., A/RES/40/148 від 13 грудня 1985 р. під загальною назвою «Заходи, що мають бути застосовані проти нацистської, фашистської та неофашистської діяльнос-

ті і всіх інших форм тоталітарної ідеології і практики, заснованих на расовій нетерпимості, ненависті і терорі» та резолюція A/RES/43/150 від 8 грудня 1988 р. під назвою «Заходи, що мають бути застосовані проти нацистської, фашистської та неофашистської діяльності і всіх інших форм тоталітарної ідеології і практики, заснованих на апартеїді, расовій дискримінації і расизмі і систематичній відмові в правах людини і основних свободах». У кожній із цих резолюцій фашизм розглядається в єдиній площині з різного роду режимами: апартеїдом, расизмом, тоталітаризмом тощо, і пов'язується з системою порушення прав людини. Однак, якщо міжнародно-правове визначення апартеїду, геноциду, злочинів проти людяності в нормативно-правових актах існують, то визначення такого міжнародного злочину як фашизм відсутнє. Крім того, зазначені резолюції не мають на меті криміналізації фашизму.

Чимало наукових характеристик фашизму є ідеологічними та нечіткими з юридичної точки зору. Його визначення містяться в низці енциклопедичних і наукових енциклопедій і словниках, однак універсального визначення терміна «фашизм» не існує [2, с. 24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У юридичній літературі дослідженню питань визначення термінів «фашизм», «пропаганда фашизму», «створення фашистських організацій та участь у них», «фашистська ідеологія», «фашистка символіка» присвятили свої праці такі дослідники: О.Л. Копиленко, А.П. Гетьман, М.В. Буроменський, В.І. Тютюгін, Л.В. Губерський, В.І. Борисов, В.Я. Настюк, О.В. Сердюк, В.Ю. Вілков, З.Ю. Партико та інші.

У цих дослідженнях вивчалися й аналізувалися лише фрагментарні питання, пов'язані з феноменом фашизм як ідеологією, як то визначення його термінів, доцільність внесення відповідних змін до чинного законодавства України, причини ідеологічної та практичної живучості фашистської ідеології, можливість реалізації цієї течії на практиці.

У зазначених роботах не приділено належної уваги необхідності цілісного та ґрунтовного вивчення цього соціально-політичного явища, зокрема передумов виникнення фашизму на сучасному етапі, його соціальної бази, причин підтримки широкими верствами населення.

За результатами аналізу юридичної та історичної літератури можна констатувати, що фашизм є різновидом політичного режиму, що характеризується радикальною та авторитарною ідеологією, характерними ознаками якої є сильний культ особи, мілітаризм, тоталітаризм, імперіалізм, ідея постійної війни.

Культ особи – безмірне звеличення особи, сліпе поклоніння, обожнювання людини, яка займає найвище становище в політичній ієрархії держави.

Мілітаризм – державна ідеологія, спрямована на виправдання політики постійного нарощування військової сили держави, її використання для вирішення внутрішніх і зовнішніх проблем держави.

Тоталітаризм – система державно-політичної влади, що регламентує всі суспільні та приватні сфери життя людини.

Імперіалізм – державна політика, спрямована на завоювання територій, колоній або встановлення політичного та економічного контролю над іншими державами.

Культивування ідеї постійної війни ґрунтується на ідеї ворожості навколишнього світу, а тому вижити можна лише за умови завдання воєнних ударів по своїх супротивниках.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Незважаючи на підвищений інтерес громадськості, правників, науковців як України, так і зарубіжжя до зазначеної проблематики, у сучасній юридичній науці не сформульовано єдині правові визначення термінів «фашизм», «пропаганда фашизму», «створення фашистських організацій та участь у них», «фашистська ідеологія», «фашистська символіка» тощо.

Залишається невирішеною також низка питань щодо цілісного та комплексного розуміння феномену фашизму, його пра-

вового визначення на міжнародному рівні та в національних законодавствах держав.

Формулювання цілей статті

За результатами аналізу законодавства та наукових праць щодо питань фашизму слід констатувати, що у зв'язку з відсутністю чіткого визначення універсального терміна «фашизм» у міжнародному праві проблемою залишається формулювання його дефініцій у національному законодавстві держав. Тому мета цієї статті – дослідити цей термін в історичній і правовій площинах.

Актуальним також є здійснення аналізу національного законодавства України через призму наявності в ньому положень, що дають можливість ефективно боротися з проявами фашизму; практичного аналізу діяльності в Україні окремих об'єднань громадян, що мають профашистську спрямованість; визначення передумов для розвитку фашизму в Україні та Росії.

Виклад основного матеріалу дослідження

З-поміж численних визначень поняття «фашизм» подамо найбільш фундаментальне і точне: фашизм (італ. *fascismo*, від *fascio* – пучок, в'язанка, об'єднання) – ідеологія, політичний рух і соціальна практика, які характеризуються такими ознаками і рисами:

- 1) відособлення по расовій ознаці, проголошення вищості однієї нації над іншими;
- 2) нетерпимість і дискримінація інших націй і національних меншин;
- 3) заперечення прав людини;
- 4) насадження режиму, заснованого на принципі тоталітарної державності, однопартійності та вождизму;
- 5) виправдання насильства і терору з метою придушення політичних опонентів;
- 6) милітаризація суспільства, створення воєнізованих формувань і виправдання війни як засобу вирішення міждержавних проблем.

З перелічених ознак фашизму головною є заперечення прав і свобод людини і громадянина [3, с. 45].

Заборона дискримінації та право на захист від будь-якої дискримінації є загальноновизнаним принципом і нормою міжнародного права. Він закріплений у багатьох міжнародно-правових документах у галузі прав людини, зокрема Загальній декларації прав людини (ст.ст. 2, 7), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 26), Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 26) тощо.

Фашизм як політична течія з'явився в 1919 р. в Італії. Він став політичним інструментом і зняряддям досягнення реваншу за поразку в Першій світовій війні. Згодом фашизм поширився в державах Західної Європи, захопивши своєю ідеологією широкі верстви громадян цих країн, і став зняряддям розв'язання Другої світової війни.

Більшість сучасних вітчизняних і зарубіжних учених-суспільствознавців визнають, що основною відмінною рисою фашизму, починаючи з середини ХХ ст., є міфологеми і психологічні установки, ідеологія і політико-правова практика радикального етнонаціоналізму. Його класифікують і термінологічно визначають у науковій, публіцистичній, художній літературі милітаристським, правоекстремістським, ультраправими поглядами, шовінізмом.

У нинішніх реаліях поняття «фашизм» нерідко використовують для характеристики політичного режиму, який відповідає типовим ознакам антиліберального, антидемократичного, тоталітарного.

Водночас, за сучасний, найбільш поширений тип фашистської ідеології, суспільно-політичної інституціоналізації, специфіки політичної діяльності прийнято не стільки його вихідний італійський контрсоціалістичний державно-корпоративістський політичний режим та ідеологема, скільки німецький варіант націонал-соціалізму, тобто нацизму. Його основними постулатами є расистська складова, тобто міфологеми про «расову чистоту і культурну вищість» окремої нації як етно-расового утворення (або кількох «кровно споріднених» близьких націо-

нальних спільнот), історично призначених політично і цивілізаційно реалізувати себе за допомогою збройного насильства, терору, фізичного знищення соціально, духовно та расово «неповноцінних», встановлення тотальної гегемонії в окремій державі, регіоні та усьому світі [4, с. 105].

Зокрема визначається, що фашизм – це «політична ідеологія, яка заснована на вищості одних рас або націй над іншими (расизм), а також один із видів державного режиму тоталітарного типу, характеризується відкритою диктатурою, спрямованою та організованою з метою придушення прогресивних суспільних рухів».

Можна навести більш розгорнуту дефініцію «фашизм», запропоновану у виданні «Постмодернізм. Енциклопедія», у якому зазначено: фашизм, націонал-соціалізм – це тип суспільного і державного устрою, протилежний конституційно-плюралістичній демократії. У Європі ХХ ст. це Португалія за режиму Салазара, Іспанія – за Франко, Італія – за Муссоліні, Німеччина – за Гітлера. У межах фашизму як особливого соціально-політичного режиму принцип багатопартійності заперечується в інтересах антидемократично і антиліберально орієнтованої правлячої партії або групи, тобто меншини, яка захопила владу й ототожнює себе з державою.

Фашизм у Португалії припускав відмову від ідеї народного представництва у формі парламентаризму.

Італійський фашизм перш за все спирався на державну партію, наділяв уряд необмеженою владою. Режим гітлерівського фашизму як несучу конструкцію використав не стільки державу, скільки матеріально втілюваний ідеал нації або навіть раси (саме на цій основі планувалося подолання згубної класової неоднорідності суспільства).

Від фашизму слід відрізнити націоналізм, що ґрунтується на ліберально-демократичній західній моделі нації, ідеї національної держави, національної ідентичності та громадянського націоналізму, що уособлює в собі республіканську самосвідомість та громадянський патріотизм [5, с. 80].

На думку численних вітчизняних науковців, політиків, журналістів, спектр законодавчо визначених антифашистських санкцій в Україні повинен урахувати її історичний досвід ХХ століття. Правова відповідальність за такі дії повинна застосовуватися не тільки в разі пропаганди та розповсюдження фашистських, нацистських ідей, а й за створення для їх реалізації відповідних організацій [6, с. 85].

Безумовно, урахувуючи варіативність проявів фашизму в новітній історії людства, як і різноманітність його ідеологічних доктрин та організаційно структурованих утворень в умовах сучасного світу, набір його класифікаційних ознак може бути продовжено та конкретизовано.

За останні роки до розгляду Верховною Радою України було запропоновано кілька законопроектів з питань боротьби з фашизмом, зокрема «Про заборону фашизму та нацизму в Україні», «Про основи запобігання та протидії пропаганді нацизму і фашизму в Україні», однак вони не були прийняті з причини відсутності чіткого визначення юридичних понять «фашизм», «фашистська символіка», «фашистська ідеологія» як на міжнародному рівні, так і в національному законодавстві України, а також через відсутність в Україні фашистських організацій.

Законодавство й конституції низки країн світу, насамперед Європи (Австрія, ФРН, Італія, Португалія та ін.), орієнтовані на те, щоб зробити висновки зі свого історичного досвіду. А тому передбачають заборону і кримінальне переслідування за пропаганду фашистських ідей і цінностей, а також за використання та пропаганду символіки фашизму [7, с. 76].

Належним чином це питання врегульоване і в законодавстві України. Так, відповідно до ст.ст. 36 та 37 Конституції України громадяни України мають право на об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів; в Україні забороняється утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій.

цій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення [8, с. 93].

Фашизм в Україні відсутній, оскільки: культу особи немає, адже нещодавно демократичним шляхом змінено лідера держави; мілітаризму також немає, оскільки українську армію попередній правлячий режим Януковича розвалив практично повністю і зараз вона перебуває у процесі свого відродження; немає тоталітаризму та імперіалізму, оскільки створено рівні умови для всіх політичних сил щодо виборчого процесу; наша країна ніколи не мала колоній, не вела і не веде агресивних воєн.

Твердження низки російських політиків стосовно того, що в Україні є фашизм є абсолютною нісенітницею. Натомість є підстави стверджувати, що нинішня Росія є фашистською державою. Підставами для такого висновку є такі.

Лідером (культ якого створюється) є лише одна особа – В. Путін, обраний президентом утретє (що суперечить конституції цієї держави, хоча суди Росії цієї узурпації не помітили).

У військовій доктрині РФ зазначено, що за певних умов вона першою може застосувати ядерну зброю. Для забезпечення мілітаристських настроїв населення духовне життя держави все більше зводиться до величчя та значимості перемоги саме росіян у Великій Вітчизняній війні, чим возвеличується людина зі зброєю. У країні плекається думка суспільства, що Росія є особливою країною – «Третім Римом», що дає їй змогу в міжнародній сфері діяти не на основі міжнародного права, а на власний розсуд.

Країною за видимістю багатопартійності тривалий період керує одна партія «Единая Россия». Усе будується на прин-

ципом: один народ, одна партія, один вождь, що є ознакою тоталітаризму. В інформаційній сфері відбувається приховане, постійне та регулярне дезінформування власного населення (наприклад, про відсутність регулярних військ РФ на території України). Уже зараз у Росії різко обмежені громадянські права та свободи, влада переслідує не тільки окремих громадян, а й цілі народи (чеченців, кримських татар). Економіка РФ будується на величезних державних монополіях (на зразок «Газпрому»). У сфері культури є приклади цькування на державному рівні діячів культури, не згодних з офіційною політикою влади. Росія за допомогою газової труби намагається підпорядкувати собі не тільки найближчі держави колишнього СРСР, а й країни Західної Європи. Це зовнішня ознака російського імперіалізму.

Росія є державою, що живе за рахунок природних багатств інших малих народів і народностей, яких у її складі нараховується більше ста.

РФ розв'язала військову агресію проти Молдови, Грузії, а тепер проти України, окупувавши Крим, окремі регіони Донецької та Луганської областей.

Відтак, є наявними всі ознаки визнання Росії як фашистської держави про що, до речі, заявив экс-Прем'єр-міністр Росії (2000-2004 рр.) М. Касьянов в інтерв'ю польському телебаченню TVN24, зазначивши, що Президент Росії В. Путін створив у країні авторитарний режим і розпочав упроваджувати елементи режиму Б. Муссоліні [9, с. 4].

Російський фашизм має низку відмінностей від свого історичного попередника – італійського, а саме: він ґрунтується на необхідності захисту квазінації – російськомовних громадян у всьому світі; він виплеканий не в моно-, а в полінаціональній державі, як клон комуно-більшовицького авторитарно-мілітаристського режиму; цей режим має зброю масового знищення.

Висновки

1. Варто зазначити, що за своїм менталітетом українцям як великим індивідуалістам не притаманні риси, що зумовили б

зародження та розвиток у їхній свідомості ідеології фашизму.

2. В Україні відсутні не тільки прояви фашизму, а й об'єктивні та суб'єктивні передумови до його появи як ідеї чи політичної течії.

3. Той факт, що Росія є фашистською державою, українські дипломати й журналісти-міжнародники повинні постійно й наполегливо доносити до відома лідерів та громадськості інших держав, відповідних міжнародних організацій.

4. У чинному Кримінальному кодексі України міститься ряд статей, які вста-

новлюють кримінальну відповідальність за характерні для фашизму злочини, що дають змогу вести ефективну боротьбу з найбільш небезпечними злочинами профашистського спрямування: порушення рівноправності громадян залежно від їхньої расової, національної належності або релігійних переконань (ст. 161), групе порушення громадського порядку (ст. 293), масові заворушення (ст. 294), заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295), пропаганда війни (ст. 436), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 438), геноцид (ст. 442).

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: за станом на 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – С. 88.
2. Конституція України: за станом на 1 лютого 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 30. – С. 141.
3. Кримінальний кодекс України: за станом на 16 травня 2013 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – С. 131.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: за станом на 19 березня 2013 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1984, додаток до № 51, – С. 1122.
5. *Матіас Гердеген* Європейське право / Матіас Гердеген. – К. : К.І.С. – 2008. – 550 с.
6. *Джеремі Макбрайд* Європейська Конвенція з прав людини та кримінальний процес / Джеремі Макбрайд / Генеральний директорат з прав людини і правових питань. – К. : К.І.С. – 2010. – 552 с.
7. *Банчук О. М.* Міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / О. М. Банчук / Центр політико-правових реформ. – К., 2013. – 584 с.
8. Статус органів публічного обвинувачення : міжнародні стандарти, українське та зарубіжне законодавство і пропозиції щодо реформування в Україні / Центр політико-правових реформ. – К., 2012. – 620 с.
9. *Луговский О. М.* Обычный фашизм / О. М. Луговский. – День. – № 217 від 19 листопада 2014 р. – С. 3.